

شناخت و پرورش خلاقیت دانش آموزان

واحد درسی مجزا و مشخص نیست که بتوان آن را در برنامه‌ی درسی گنجاند؛ بلکه خلاقیت یکی از روش‌های تدریس متداول و مکمل همه‌ی درس‌ها در فرایند یاددهی یادگیری است که می‌توان از آن بهره برد.

خلاقیت در تدریس به معنی این است که معلم اصول و روش‌های متنوع فنون یاددهی یادگیری را بیابد و در روند آموزش مطالب از آن‌ها استفاده کند و همچنین، موانع و مشکلات دانش‌آموزان را در مسیر تدریس موفق خود بشناسد و ضمن رفع مشکلات درسی آن‌ها، فراگیرندگان را به گونه‌ای هدایت کند تا بتوانند مهارت‌هایی از قبیل قدرت تجسم، پیش‌بینی و در نهایت ایجاد ایده‌های جدید خلق را در خود تقویت کنند.

در یک تدریس کارآمد فقط آگاهی دانش‌آموزان از مطالب درسی به تنهایی کافی نیست، بلکه حفظ و نگهداری دانسته‌ها نیز اهمیت دارد؛ ولی در صورتی این دو مرحله یعنی آگاهی و به‌خاطر سپردن ارزش واقعی خود را پیدا می‌کنند که دانش‌آموز وقتی به آن اطلاعات نیاز بیدامی کند، بتواند به راحتی آن‌ها را یاد بیاورد. در ادامه‌ی مراحل یادگیری این بازشناسی و تشخیص درستی و صحت

آشنایی با روش‌های شناخت و پرورش خلاقیت، به‌عنوان کلید موفقیت جوامع بشری، نه تنها در مدرسه و محیط خانه که در محفل‌های علمی و تحقیقاتی کشور نیز جایگاه خود را به‌درستی پیدا نکرده است. به همین دلیل هنوز به‌طور مشخص هیچ روش خاصی برای این امر نه در مدرسه و نه حتی در دانشگاه طراحی نشده است. شاید این تصور که خلاقیت یک توانایی فردی، ذاتی و ارثی است و امکان تقویت و پرورش آن در افراد امکان‌پذیر نیست، یکی از علت‌های کم‌توجهی یا گاهی بی‌توجهی به موضوع گنجاندن روش‌های شناخت و پرورش خلاقیت در نظام آموزشی از پایین‌ترین تا بالاترین سطح آموزش ما باشد.

البته باید متذکر شد که خلاقیت مانند یک

محمدحسن بهروزیان
استاد بازنشسته‌ی دانشگاه

فرهنگیان

آشنایی با روش‌های شناخت و پرورش خلاقیت دانش‌آموزان هم برای معلمان در مدرسه و هم برای اولیای در منزل مفید است و می‌تواند زمینه‌ساز پرورش و تقویت مهارت‌های خلاقانه‌ی فراگیرندگان باشد. اینکه آیا خلاقیت را هم مانند هوش می‌توان اندازه‌گیری، ارزیابی و تقویت کرد یا نه، خود موضوع مهم و تأمل‌پذیری است. اطلاع و آگاهی از ویژگی‌های فرد خلاق می‌تواند برای رشد و شکوفایی مهارت‌های خلاق بچه‌ها در مدرسه و محیط خانواده مؤثر باشد.

کلیدواژه‌ها: جذب، ضبط، استدلال، خلاقیت

مطالب است که به گام‌های قبلی قوام و دوام می‌بخشد؛ ولی با توجه به مراحل چهارگانه‌ی تدریس، در این مرحله هنوز مراحل یادگیری به اتمام نرسیده است، لذا لازم است تا مراحل بعدی یادگیری یعنی استدلال و خلاقیت که کامل‌کننده‌ی مراحل یادگیری‌اند دنبال شود. در آن صورت است که می‌توان ادعا کرد همه‌ی مراحل یادگیری به‌طور کامل در روند آموزش صحیح به کار گرفته شده است.

مراحل یادگیری مؤثر در تدریس

جذب: توانایی مشاهده و به‌کارگیری توجه.
ضبط: توانایی حفظ کردن و به‌خاطر سپردن.
استدلال: توانایی تجزیه و تحلیل و قضاوت.
خلاقیت: توانایی تجسم، پیش‌بینی و ایجاد ایده‌های جدید.

مفهوم جذب، در اولین مرحله از مراحل یادگیری، در حقیقت همان دریافت کامل و جامع محتوای آموزشی یا به عبارتی دانستن آنچه دانش‌آموز نیاز دارد که بداند. برای موفقیت در این مرحله دقت و توجه دانش‌آموز نقش مهمی دارد؛ لذا معلم می‌تواند برای افزایش توانایی جذب مطالب درسی، دقت دانش‌آموزان خود را تقویت کند. برای تقویت مهارت دقت، معلم لازم است روش‌های متنوع تدریس و ارزشیابی را به‌گونه‌ای به کار گیرد که باعث جلب توجه بیشتر فراگیرندگان در فرایند تدریس شود.

گام دوم ضبط مواد درسی است. در این مرحله، معلم باید آموزش را به‌گونه‌ای دنبال کند که دانش‌آموز بتواند آنچه را فرا گرفته است به خاطر بسپارد. در این مرحله از تدریس، تقویت انواع حافظه‌های حسی نقش مهمی دارند.

مراحل جذب و ضبط و وقتی مؤثرند که فراگیر بتواند به توانایی استدلال کردن دست پیدا کند. استدلال به این معنی است که دانش‌آموز می‌تواند مطالبی را که فرا گرفته است تجزیه و تحلیل، بررسی و قضاوت کند.

سه مرحله‌ی جذب و ضبط و استدلال در صورتی اهمیت واقعی خود را پیدا می‌کنند که روند آموزش به مرحله‌ی ابداع، آفرینش، خلق، نوآوری و خلاقیت رسیده باشد، به‌گونه‌ای که فراگیر بتواند یادگیری‌های خود را در موقعیتی جدید به کار گیرد.

در روش‌های شناخت و پرورش خلاقیت لازم است ابتدا با ویژگی‌های دانش‌آموزان خلاق آشنا شویم تا بتوانیم در گام بعدی به پرورش و تقویت یا ایجاد این ویژگی‌ها بپردازیم.

آشنایی با ویژگی‌های دانش‌آموزان خلاق

- دانش‌آموزان خلاق معمولاً چنین ویژگی‌هایی دارند:
۱. به انجام کارهای هنری علاقه‌مندند.
  ۲. در مقایسه با هم‌کلاسی‌های خود، در پاسخ به یک سؤال، جواب‌های فراوان‌تری ارائه می‌کنند.
  ۳. از بیان نظرات خود نمی‌ترسند.
  ۴. شوخ‌طبع و بذله‌گو هستند.
  ۵. در جواب پرسش‌ها، پاسخ‌های متفاوت و غیرمعمولی بیان می‌کنند.
  ۶. سعی می‌کنند اندیشه‌های خود را در قالب نقاشی مجسم سازند.
  ۷. معمولاً مطالب کتاب و معلم را تغییر می‌دهند و در قالب جدیدی مطرح می‌کنند.
  ۸. تردید دارند و هر سخنی را به راحتی نمی‌پذیرند.
  ۹. سؤال‌های غیرمعمول و غیرمتعارف می‌پرسند.
  ۱۰. به دانستن مطالب گوناگون علاقه دارند.
  ۱۱. از قوه‌ی تخیل خود به‌خوبی بهره می‌گیرند.
  ۱۲. به خاطر انجام کارهای غیرمعمول، از نظر دیگر دانش‌آموزان غیرعادی هستند.
  ۱۳. در توصیف مطالب درسی به جزئیات توجه زیادی دارند.
  ۱۴. اطلاعات عمومی خوبی دارند.
  ۱۵. در فعالیت‌ها ابتکار عمل از خود نشان می‌دهند.
  ۱۶. بسیار تلاشگر و فعال‌اند.
  ۱۷. دوستان زیادی دارند.
  ۱۸. به آزمون و خطا برای انجام کارهایشان علاقه‌مندند.
  ۱۹. از اینکه دیگران او را تأیید نکنند ناراحت نمی‌شوند.

۲

روش‌های شناسایی دانش‌آموزان خلاق

اگر دانش‌آموز شما بعضی از توانایی‌های زیر را داشته باشد، در دسته‌ی دانش‌آموزان خلاق قرار می‌گیرد:

۱. در جواب به پرسش مطرح‌شده بیش از یک پاسخ می‌دهد. پاسخ‌های او از پاسخ‌های دیگران غیرمعمول‌تر است و بیش از دیگران درباره‌ی هر پاسخ توضیح می‌دهد.
۲. توانایی ابداع طرح‌های ابتکاری را دارد.
۳. لغت‌ها و اصطلاحات جدید و استفاده از آن‌ها در سرودن شعر را می‌داند.
۴. می‌تواند آهنگی در موسیقی با استفاده از سازهایی که معمولاً با یکدیگر هماهنگی ندارند بسازد.
۵. آثار هنری لذت‌بخش خلق می‌کند.
۶. برای بهتر انجام‌دادن کارها، برنامه‌ی ابتکاری ارائه می‌دهد.
۷. می‌تواند چیستان و معما بسازد.
۸. از قطعه‌های وسایل گوناگون، وسیله‌ای جدید تولید می‌کند.
۹. فهرستی از راه‌حل‌های متعدد برای حل یک مسئله ارائه می‌دهد.
۱۰. به راحتی انشایی درباره‌ی یک شیء ابتدایی می‌نویسد.
۱۱. اشیا و آثار را متفاوت‌تر از بقیه می‌بیند.
۱۲. درباره‌ی اشیا و آثار توضیحی متفاوت‌تر می‌خواهد.
۱۳. می‌تواند درباره‌ی اشیا داستانی از خودش خلق کند.
۱۴. با وسایل و ابزار ابتدایی چیزی می‌سازد که ساختن آن از عهده‌ی بقیه بر نمی‌آید یا به فکر دیگران نمی‌رسد.
۱۵. برای رسیدن به هدف، راهی و ابزاری تهیه می‌بیند که او را زودتر، ارزان‌تر و راحت‌تر از دیگران به هدف برساند.

۳

روش‌های پرورش خلاقیت دانش‌آموزان

۱. حس مالکیت و غرور را در آن‌ها تقویت کنید
۲. کارهایشان را به وسیله‌ی خودشان ارزیابی کنید.
۳. رابطه‌ی عاطفی عمیقی با آن‌ها برقرار کنید.
۴. دانش‌آموزان را تشویق و کمک کنید که در رشته‌های گوناگون شناخت کسب کنند.
۵. به آن‌ها برای بیان احساسات مثبت و منفی فرصت بدهید.
۶. از تمسخر، تهدید، شرم‌نامه‌کردن و تنبیه دانش‌آموزان پرهیز کنید.
۷. روحیه‌ی انتقاد سازنده را در آن‌ها پرورش دهید.
۸. دانش‌آموزان را به محرک‌های محیطی حساس کنید.
۹. آن‌ها را به دخل و تصرف در اشیا و مفاهیم ترغیب کنید.
۱۰. غلبه بر ترس را به آن‌ها آموزش دهید.
۱۱. سؤال‌های غیرمعمول از آن‌ها بپرسید.
۱۲. اجازه‌ی حرف‌زدن به آن‌ها بدهید.
۱۳. مانع سؤال‌کردن آن‌ها نشوید.
۱۴. فرصت‌های مناسب و متنوع ایجاد کنید.
۱۵. مانع افراط در تماشای تلویزیون بشوید.
۱۶. قضاوت سریع و خام در حضور آن‌ها نکنید.
۱۷. خودتان فردی جست‌وجوگر باشید.
۱۸. بگذارید دانش‌آموزان شکست و اشتباه را تجربه کنند.
۱۹. از بازی‌های آموزشی استفاده کنید.
۲۰. آن‌ها را با دیگران مقایسه نکنید.
۲۱. در انجام کارها از سلیقه‌ی آن‌ها استفاده کنید.
۲۲. شرایط لازم را برای به‌انجام‌رساندن ایده‌هایشان فراهم کنید.
۲۳. بگذارید خودشان کارهایشان را انجام دهند.
۲۴. درباره‌ی کاربرد وسایل خانه از آن‌ها سؤال کنید.
۲۵. امر و نهی و نظارت شدید در کارهای آن‌ها نکنید.

منابع
 ۱. سلیمیانی، افشین، (۱۳۸۴)، کلاس خلاقیت، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
 ۲. صدیق‌آقایی، جلیل، زبورذاری، مهدی، (۱۳۸۵)، هنر حل مسئله‌های آنها انتشارات دانشگاه تهران.
 ۳. صدیق‌آقایی، جلیل، (۱۳۸۵)، خلاقیت جمهوری کارا فرنی، انتشارات دانشگاه تهران.
 ۴. نعمت‌الهی، مسرور، (۱۳۷۵)، تقویت هوش و استعداد تحصیلی کودکان، انتشارات شهابنگ.

- ۲۶. آن‌ها را به اجرای نمایش تشویق کنید.
- ۲۷. بارش فکری را در آن‌ها تقویت کنید.
- ۲۸. آن‌ها را از بازی‌های رایانه‌ای خشن و جنگی باز دارید.
- ۲۹. روی تکیه به حافظه زیاد تأکید نکنید.
- ۳۰. به جای رقابت با دیگران آن‌ها را به رقابت با خود تشویق کنید.
- ۳۱. تأکید افراطی به جنسیت آن‌ها نداشته باشید.
- ۳۲. قوانین خشک و دست‌وپاگیر وضع نکنید.
- ۳۳. شوخ‌طبعی را در آن‌ها تقویت کنید.
- ۳۴. خلاقیت را به آن‌ها آموزش ندهید.
- ۳۵. مفاهیم صحیح خلاقیت را به خوبی بشناسید.
- ۳۷. تخیلات مفید آن‌ها را تقویت کنید.
- ۳۸. از رفتار آن‌ها به‌طور مکرر انتقاد نکنید.
- ۳۹. علایق درونی آن‌ها را بشناسید.
- ۴۱. دانش آموزان را به تجزیه و تحلیل کردن مسائل تشویق کنید.
- ۴۲. در شناسایی و مدیریت هیجانات به آن‌ها کمک کنید.
- ۴۳. آن‌ها را به جاهایی که تا به حال نرفته‌اند ببرید.
- ۴۴. اعتماد به نفس را در آن‌ها تقویت کنید.
- ۴۵. زمینه‌ی پرورش عزت‌نفس را برای آن‌ها به وجود آورید.
- ۴۶. به خاطر ایده‌ها یا نظرات اشتباه، آن‌ها را مسخره نکنید.
- ۴۷. زمینه‌ی استقلال را در آن‌ها تقویت کنید.
- ۴۸. جرئت ریسک‌کردن را در آن‌ها افزایش دهید.
- ۴۹. علاقه به کنجکاوی و دست‌کاری اشیاء را در آن‌ها ایجاد کنید.
- ۵۰. آن‌ها را به کارهای پیچیده علاقه‌مند سازید.
- ۵۱. سعی کنید فردی انعطاف‌پذیر از او بسازید.
- ۵۲. عادت‌های قبلی آن‌ها را کنار بزنید تا بتوانند افرادی مبتکر باشند.
- ۵۳. پشتکار را در آن‌ها تقویت کنید.
- ۵۴. حواس پنجگانه‌ی آن‌ها را تقویت کنید.
- ۵۵. با توجه به اینکه زیبایی دوستی از ویژگی‌های مهم افراد خلاق است، پس سعی کنید این ویژگی را در آن‌ها تقویت کنید.
- ۵۶. اجازه دهید دانش‌آموزان در برخی مسائل تردید کنند. تردید داشتن باعث تغییر در رفتار و در نتیجه ایجاد خلاقیت در آن‌ها می‌شود.

۴

موانع خلاقیت

- الف) موانع درونی و فردی خلاقیت**
- ۱. ترس از شکست؛
  - ۲. رویگردانی از ایهامات؛
  - ۳. عادت؛
  - ۴. نداشتن اعتماد به نفس؛
  - ۵. انعطاف‌ناپذیری.
- ب) موانع بیرونی و اجتماعی خلاقیت**
- ۱. قوانین و مقررات سخت‌گیرانه و غیرمنطقی؛
  - ۲. محدودیت‌های شغلی؛
  - ۳. رعایت بعضی از آداب و رسوم‌ها؛
  - ۴. ترس از استقبال نامطلوب یا مقبول واقع نشدن؛
  - ۵. مطابقت و هم‌رنگی.

آموزشی
ابتدایی

فروردین ماه

دوره‌ی بیست و ششم

شماره‌ی ۱۴۰۲۷

۲۹